بسم الله الرحمن الرحيم

تحریم نفتی ایران

از منظر حقوق بین‌الملل

مهناز رشیدی

کارشناس ارشد حقوق بین‌الملل

با دیباچه:

دکتر سیّد یاسر ضیایی

عضو هیئت علمی گروه حقوق بین‌الملل دانشگاه قم

مؤسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی

تهران ـ ۱۳۹۵

سرشناسه	:	رشیدی، مهناز، ۱۳۷۰ -
عنوان و نام پدیدآور	:	تحریم نفتی ایران از منظر حقوق بین‌الملل/ مهناز رشیدی؛ با دیباچه سید یاسر ضیایی.
مشخصات نشر	:	تهران: موسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	:	۲۴۰ص.: جدول، نمودار .
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۸۰۴۰-۶۱-۳
وضعیت فهرست‌نویسی	:	فیپا
موضوع	:	تحریم اقتصادی -- ایران
موضوع	:	Economic sanctions -- Iran
موضوع	:	نفت -- ایران -- صنعت و تجارت -- جنبه‌های سیاسی
موضوع	:	Petroleum industry and trade -- Political aspects -- Iran
موضوع	:	تحریم (حقوق بین‌الملل)
موضوع	:	Sanctions (International law)
موضوع	:	تحریم اقتصادی آمریکا -- ایران
موضوع	:	Economic sanctions, American -- Iran
شناسه افزوده	:	ضیایی، سیدیاسر، ۱۳۶۲ - ، مقدمه‌نویس
رده بندی کنگره	:	HF۱۵۸۶/۴/ر۵ت۳ ۱۳۹۵
رده بندی دیویی	:	۳۳۰/۹۵۶۷۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	:	۴۴۰۱۵۲۵

با مراجعه به فروشگاه اینترنتی شهردانش از مزایای خرید آنلاین و تخفیف ویژه برخوردار شوید.

www.**shahredanesh**.com

عنوان: **تحریم نفتی ایران از منظر حقوق بین‌الملل**

مؤلف: **مهناز رشیدی**

ناشر: مؤسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش

نوبت چاپ : اول

تاریخ چاپ : ۱۳۹۵

شمارگان: ۲۰۰

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۰۴۰-۶۱-۳

بها: ۱۰۰,۰۰۰ تومان

حق چاپ محفوظ است.

تهران ـ خیابان کریم خان زند ـ خیابان سنایی ـ خیابان نهم ـ خیابان گیلان ـ پلاک ۵

کدپستی ۱۵۸۵۷۴۳۱۱۱ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵/۴۵۳۹ تلفن: ۸۸۸۱۱۵۸۱ نمابر: ۸۸۸۱۱۵۸۰

Website: www.sdil.ac.ir Email: publication@sdil.ac.ir

سخن ناشر

توسعه ادبیات حقوقی در هر کشور، نقش مهمی در پیشرفت نظام حقوقی آن کشور ایفا می‌نماید. اندیشمندان و پژوهشگران دنیای بیکران حقوق که شیفته نظم‌اند و سرباز عدالت، آموزه‌های علمی و تجارب عملی خویش را به جامعه حقوقی عرضه می‌دارند تا بتوانند در تثبیت و تنویر نظم اجتماعی و استقرار عدالت و اصلاح و پیشرفت کشور سهیم شوند.

قانونگذار فهیم و آگاه، هیچ‌گاه در مقام تهیه پیش‌نویس و مهیا شدن جهت وضع قانون، خود را بی‌نیاز از ادبیات و دکترین حقوقی کشور و مشورت با خبرگان نخواهد یافت و هیچ‌گاه مصوبات قبلی خویش را دائمی و مصون از نقد و اصلاح قلمداد نخواهد نمود. قضات متخصص و عدالت‌پیشه نیز نقد علمی و منصفانه آرای خود را مایه تکامل و پیشرفت می‌دانند.

دانشکده‌های حقوق و حوزه‌های علمیه که به مأموریت خطیر تربیت قضات، وکلا، مشاوران حقوقی، سردفتران، پژوهشگران و اساتید حقوق و فقه همت می‌گمارند افزون بر اینکه از آموزه‌های علمی و قضایی کشور بسیار بهره می‌برند متقابلاً رسالت مهمی در غنی‌سازی ادبیات و دکترین حقوقی کشور بر عهده دارند.

جمهوری اسلامی ایران به‌ویژه در دو دهه اخیر پیشرفت قابل‌توجهی در توسعه کمّی ادبیات حقوقی کشور را شاهد بوده است. تعداد کتب و نشریات حقوقی منتشره در کشور طی بیست سال اخیر، به نسبت گذشته به مراتب افزایش یافته است. این دستاورد را باید به فال نیک گرفت و امیدوار بود که این پیشرفت کمّی به همین میزان با توسعه‌ای کیفی در بارور شدن دکترین حقوقی موردنیاز کشور همراه باشد و با احترام به حقوق مالکیت فکری دیگران انتشار یابد.

انتشارات مؤسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش همواره سعی داشته است که افزون بر انتشار آثار حاصل از تحقیقات پژوهشکده حقوق، به صورتی هدفمند و با ارزیابی علمی به گزینش و چاپ و انتشار کتاب‌های حقوقی در حوزه‌ها و موضوعات موردنیاز جامعه حقوقی کشور مبادرت ورزد؛ زحمات سرکار خانم **مهناز رشیدی** در تألیف کتاب **تحریم نفتی ایران از منظر حقوق بین‌الملل** را ارج نهاده، امیدوار است که این کتاب مورد استقبال جامعه حقوقی کشور و مورداستفاده متولیان امر قرار گیرد.

وحید اشتیاق

تقدیم

به ساحت مقدس مولایم آقا امام زمان (عج)، بزرگ مردی که گناه، ما را از دیدن روی ماهش محروم کرد اما هیچ کس از این تحریم صدایش در نیامد و ناله نکرد؛

به سلاله پاکی و معصومیت، حضرت فاطمه معصومه (س) که عنایتشان را بدرقه راهم نموده و آنچه بدان دست یافته‌ام مرهون الطاف پرمهر ایشان است؛

و پدر و مادر عزیزم که همواره جرعه نوش جام تعلیم و تربیت، فضیلت و انسانیت آنها بوده‌ام و چراغ وجودشان روشنگر راه من در سختی‌ها است؛

تشکر و قدردانی

حمد و سپاس یکتای بی همتا را که لطفش بر ما عیان است. ادای شکرش را هیچ زبان و دریای فضلش را هیچ کران نیست و اگر در این وادی هستیم، همه محبت اوست. اکنون که در سایه سار بنده نوازی هایش کتاب حاضر به پایان رسیده است بر خود لازم می دانم تا مراتب سپاس را از بزرگوارانی به جا آورم که اگر دست یاریگرشان نبود، هرگز این نوشتار به فرجام نمی رسید.

تقدیر و تشکر شایسته از استاد فرهیخته و گرانقدر، جناب آقای دکتر سید یاسر ضیایی که همواره مرا مشمول لطف خود قرار داده و بدون راهنمایی های کارشناسانه ایشان تأمین این اثر بسیار مشکل می نمود.

سپاس ویژه از اساتید بزرگوار، جناب آقای دکتر امیر حسین رنجبریان، جناب آقای دکتر محمد حبیبی مجنده و جناب آقای دکتر عبدالله عابدینی که صمیمانه و مشفقانه مرا از تجربیات خود بهره مند نمودند.

و سپاس فراوان از اساتید گرانقدر در گروه حقوق بین‌الملل دانشگاه قم که یاری گر من در آشنایی با عالم پر فراز و نشیب حقوق بین‌الملل بودند.

زحمات این عزیزان را متواضعانه ارج می نهم و بر آستان الهی به یادشان گل دعا می نشانم.

فهرست تفصیلی

دیباچه **۱۹**

چکیده **۲۳**

فهرست علائم و اختصارات **۲۴**

مقدمه **۲۵**

الف) بیان مسئله **۲۵**

ب) پیشینه تحقیق **۲۶**

ج) ضرورت تحقیق **۲۷**

د) سؤالات تحقیق **۲۷**

ه) فرضیه‌ها **۲۷**

و) روش تحقیق **۲۸**

ز) ساختار کلی **۲۸**

کلیات: جایگاه تحریم نفتی ایران در روابط بین‌الملل **۲۹**

مبحث اول: جایگاه نفت ایران در روابط بین‌الملل **۳۰**

گفتار اول: جایگاه نفت در جهان **۳۰**

بند اول: پیشینه ۳۱

بند دوم: اهمیت ۳۲

گفتار دوم: جایگاه نفت در ایران **۳۳**

بند اول: پیشینه ۳۳

بند دوم: اهمیت ۳۴

مبحث دوم: جایگاه تحریم ایران در روابط بین‌الملل **۳۶**

گفتار اول: تحریم در روابط بین‌الملل **۳۶**

بند اول: پیشینه ۳۷

بند دوم: انواع ۳۹

۱- تفکیک تحریم از منظر نهاد تحریم‌کننده ۴۰

۱-۱- تحریم‌های یک‌جانبه ۴۰

۱-۲- تحریم‌های چندجانبه ۴۰
۲- تفکیک تحریم از منظر قلمرو ۴۱
۲-۱- تحریم‌های اولیه ۴۱
۲- ۲- تحریم‌های ثانویه ۴۱
۳- تفکیک تحریم از منظر موضوع ۴۲
۳-۱- تحریم‌های اقتصادی ۴۲
۳-۲- تحریم‌های غیراقتصادی ۴۳
۳-۲-۱- تحریم دیپلماتیک ۴۴
۳-۲-۲-تحریم رسانه‌ای ۴۴
۳-۲-۳- تحریم نظامی (تسلیحاتی) ۴۵
۳-۲-۴- تحریم حمل‌ونقل ۴۵
۳-۲-۵- تحریم علمی، فرهنگی، ورزشی ۴۶

گفتار دوم: تحریم جمهوری اسلامی ایران ۴۶

فصل اول: ارزیابی مشروعیت تحریم‌های چندجانبه نفتی علیه ایران ۴۹

مبحث اول: پیشینه تحریم‌های چندجانبه نفتی در روابط بین‌الملل ۵۰

گفتار اول: سازمان ملل متحد ۵۰

بند اول: رودزیای جنوبی ۵۱
بند دوم: عراق ۵۱
بند سوم: جمهوری یوگسلاوی سابق ۵۱
بند چهارم: لیبی ۵۲
بند پنجم: هائیتی ۵۲
بند ششم: آنگولا ۵۳
بند هفتم: سیرالئون ۵۳
بند هشتم: گروه‌های تروریستی داعش، النصره و القاعده ۵۳

گفتار دوم: سازمان کشورهای صادرکننده نفت (اوپک) ۵۴

گفتار سوم: اتحادیه اروپا ۵۵

بند اول: عراق ۵۶
بند دوم: ایران ۵۶
بند سوم: سوریه ۵۶
بند چهارم: روسیه ۵۷
بند پنجم: اوکراین ۵۷

مبحث دوم: پیشینه تحریم‌های چندجانبه نفتی علیه ایران ۵۸

گفتار اول: سازمان ملل متحد ۵۸

گفتار دوم: اتحادیه اروپا ۵۹

بند اول: انواع تحریم‌های نفتی ۶۰

۱- تحریم مستقیم صنعت نفت ۶۰

۱-۱- تحریم سرمایه‌گذاری نفتی ۶۰

۱-۲- تحریم صادرات و واردات نفتی ۶۱

۱-۳- تحریم فناوری نفتی ۶۱

۲- تحریم غیرمستقیم صنعت نفت ۶۱

۲-۱- تحریم تردد نفتکش‌ها ۶۲

۲-۲- تحریم بیمه نفتکش‌ها ۶۲

۲-۳- تحریم شرکت‌ها و اشخاص وابسته به صنعت نفت ۶۳

بند دوم: مواضع حقوقی و سیاسی کشورها ۶۳

۱- مواضع کشورهای عضو اتحادیه اروپا ۶۴

۱-۱- مواضع حقوقی ۶۴

۱-۲- مواضع سیاسی ۶۵

۲- مواضع جمهوری اسلامی ایران ۶۶

۲-۱- مواضع حقوقی ۶۶

۲-۲- مواضع سیاسی ۶۷

مبحث سوم: قلمروی مشروعیت تحریم نفتی اتحادیه اروپا علیه ایران ۶۹

گفتار اول: تحریم نفتی اتحادیه علیه ایران و اصول منشور ملل متحد ۶۹

بند اول: نقض ماده ۱۰۳ منشور ۶۹

بند دوم: نقض ماده ۵۳ منشور ملل متحد ۷۰

بند سوم: اصل تفسیر مضیق قطعنامه‌های شورای امنیت ۷۲

گفتار دوم: تحریم نفتی اتحادیه علیه ایران و اصول اتحادیه اروپا ۷۵

بند اول: مطابقت با قطعنامه‌های شورای امنیت ۷۵

بند دوم: اصل تحریم هوشمند ۷۶

گفتار سوم: تحریم نفتی اتحادیه علیه ایران و اصل اقدام متقابل ۷۷

بند اول: اقدام متقابل سازمان اتحادیه اروپا ۷۸

بند دوم: اقدام متقابل دولت‌های عضو اتحادیه اروپا ۷۹

۱- وجود نقض تعهد ۷۹

۲- اقدام توسط دولت متضرر ۸۲

۳- عدم امکان اقدام متقابل در فرض اقدام شورای امنیت ۸۴
۴- تناسب ۸۵
۵- لزوم اطلاع به دولت زیان‌زننده ۸۶
گفتار چهارم: تحریم نفتی اتحادیه علیه ایران و اصول حقوق بشر ۸۷
بند اول: حق حیات ۸۸
بند دوم: حق بر محیط‌زیست سالم ۸۸
بند سوم: حق مالکیت ۹۱
بند چهارم: حق بر دادرسی عادلانه ۹۴
گفتار پنجم: اصل مصونیت اموال دولتی ۹۷
فصل دوم: ارزیابی مشروعیت تحریم‌های یک‌جانبه نفتی علیه ایران ۹۹
مبحث اول: پیشینه تحریم‌های یک‌جانبه نفتی در روابط بین‌الملل ۱۰۰
گفتار اول: آمریکا ۱۰۰
بند اول: سودان و سودان جنوبی ۱۰۰
بند دوم: سوریه ۱۰۱
بند سوم: بلاروس ۱۰۱
بند چهارم: عراق ۱۰۲
بند پنجم: لیبی ۱۰۲
بند ششم: روسیه ۱۰۳
گفتار دوم: انگلیس ۱۰۳
بند اول: عراق ۱۰۳
بند دوم: سوریه ۱۰۳
گفتار سوم: کانادا ۱۰۴
بند اول: سوریه ۱۰۴
بند دوم: لیبی ۱۰۴
بند سوم: روسیه ۱۰۴
گفتار چهارم: استرالیا ۱۰۵
بند اول: سوریه ۱۰۵
بند دوم: روسیه ۱۰۵
مبحث دوم: پیشینه تحریم‌های یک‌جانبه نفتی علیه ایران ۱۰۶
گفتار اول: کشورهای واضع تحریم‌های یک‌جانبه نفتی علیه ایران ۱۰۷

بند اول: تحریم‌های یک‌جانبه نفتی ایالات‌متحده آمریکا علیه ایران ۱۰۷
بند دوم: تحریم‌های یک‌جانبه نفتی سایر کشورها علیه ایران ۱۰۸
۱- انگلیس ۱۰۸
۲- سوئیس ۱۰۹
۳- کانادا ۱۱۰
۴- استرالیا ۱۱۰
۵- ژاپن ۱۱۱
۶- کره جنوبی ۱۱۱
گفتار دوم: انواع تحریم‌های نفتی ۱۱۲
بند اول: تحریم مستقیم صنعت نفت ۱۱۲
۱- تحریم سرمایه‌گذاری نفتی ۱۱۲
۲- تحریم صادرات و واردات نفتی ۱۱۳
۳- تحریم فناوری نفتی ۱۱۴
بند دوم: تحریم غیرمستقیم صنعت نفت ۱۱۴
۱- تحریم تردد نفتکش‌ها ۱۱۴
۲- تحریم بیمه نفتکش‌ها ۱۱۵
۳- تحریم اشخاص مرتبط با صنعت نفت ۱۱۵
گفتار سوم: مواضع حقوقی و سیاسی کشورها ۱۱۶
بند اول: مواضع کشورهای تحریم‌کننده ۱۱۶
۱- مواضع حقوقی ۱۱۶
۲- مواضع سیاسی ۱۱۷
بند دوم: مواضع جمهوری اسلامی ایران ۱۱۹
۱- مواضع حقوقی ۱۱۹
۲- مواضع سیاسی ۱۲۰
مبحث سوم: قلمروی مشروعیت تحریم‌های یک‌جانبه نفتی علیه ایران ۱۲۱
گفتار اول: تحریم یک‌جانبه نفتی علیه ایران و منشور ملل متحد ۱۲۱
بند اول: مسئولیت اولیه شورای امنیت به حفظ صلح و امنیت بین‌المللی ۱۲۲
بند دوم: برابری حاکمیت دولت‌ها ۱۲۲
بند سوم: تفسیر مضیق قطعنامه‌های شورای امنیت ۱۲۴
گفتار دوم: تحریم یک‌جانبه نفتی علیه ایران و اصول حقوق بین‌الملل اقتصادی ۱۲۷
بند اول: اصل مصونیت اموال دولتی ۱۲۸

بند دوم: نقض معاهدات و قراردادهای سرمایه‌گذاری ۱۳۰
بند سوم: حق توسعه ۱۳۳
بند چهارم: حاکمیت دائمی بر منابع طبیعی ۱۳۴
بند پنجم: آزادی تجارت ۱۳۶
بند ششم: انتقال تکنولوژی ۱۳۸
بند هفتم: استاندارد رفتار عادلانه و منصفانه ۱۴۱
گفتار سوم: تحریم یک‌جانبه نفتی علیه ایران و اصول حقوق بشر ۱۴۲
بند اول: حق حیات ۱۴۲
بند دوم: حق مالکیت ۱۴۳
بند سوم: حق دادرسی عادلانه ۱۴۳
بند چهارم: حق آزادی رفت‌وآمد ۱۴۳
بند پنجم: حق توسعه ۱۴۴
بند ششم: حق تعیین سرنوشت اقتصادی ۱۴۶
گفتار چهارم: تحریم یک‌جانبه نفتی ایران و سایر اصول حقوق بین‌الملل ۱۴۷
بند اول: تعهدات قراردادی کشورهای تحریم‌کننده ۱۴۷
۱- بیانیه‌های الجزایر ۱۴۷
۲- برنامه اقدام مشترک (توافقنامه ژنو) ۱۴۸
بند دوم: اصول حقوق دریاها ۱۴۹
۱- حق عبور بی‌ضرر ۱۵۰
۲-آزادی کشتی‌رانی در دریای آزاد ۱۵۱
بند سوم: صلاحیت فراسرزمینی ۱۵۲
بند چهارم: اصل اقدام متقابل ۱۵۴
بند پنجم: اصول سازمان کشورهای صادرکننده نفت (اوپک) ۱۵۵
فصل سوم: مسئولیت بین‌المللی ناشی از تحریم نفتی ایران ۱۵۷
مبحث اول: نظام حقوقی مسئولیت بین‌المللی نهادهای تحریم‌کننده ۱۵۸
گفتار اول: مسئولیت بین‌المللی دولت‌های تحریم‌کننده ۱۵۹
گفتار دوم: مسئولیت بین‌المللی اتحادیه اروپا ۱۶۳
گفتار سوم: مسئولیت قراردادی شرکت‌های نفتی ۱۷۰
مبحث دوم: طرح مسئولیت بین‌المللی نهادهای تحریم‌کننده ۱۷۴
گفتار اول: سازوکارهای بین‌المللی ۱۷۴

بند اول: سازوکارهای قضایی ۱۷۴
۱- دیوان بین‌المللی دادگستری ۱۷۴
۲- دیوان داوری دعاوی ایران و آمریکا ۱۷۷
۳- داوری بین‌المللی پیش‌بینی شده در معاهدات سرمایه‌گذاری ۱۷۸
بند دوم: سازوکارهای شبه قضایی ۱۷۸
بند سوم: سازوکارهای معاهده‌ای ۱۸۱
گفتار دوم: سازوکارهای منطقه‌ای ۱۸۳
بند اول: دیوان دادگستری اروپا ۱۸۳
بند دوم: دادگاه اروپایی حقوق بشر ۱۸۵
گفتار سوم: سازوکارهای داخلی ۱۸۷
بند اول: محاکم کشورهای تحریم‌کننده ۱۸۷
بند دوم: محاکم کشور ایران ۱۸۸
نتیجه‌گیری ۱۹۱
پیشنهادها ۱۹۴
ضمیمه‌ها ۱۹۶
فهرست منابع و مآخذ ۲۰۹

دیباچه

حقوق بین‌الملل ضامن اجرای اصول پذیرفته‌شده میان ملت‌ها در عرصه بین‌المللی است. این اصول اعم از قراردادی و غیرقراردادی شامل قواعدی لازم‌الاجراست که نقض آنها می‌تواند مسئولیت بین‌المللی دولت را به دنبال داشته باشد. هرچند ضمانت اجرا از ویژگی‌های ذاتی یک قاعده حقوقی نیست، با این حال حقوق بین‌الملل واجد ضمانت‌هایی برای حسن اجرای قواعد بین‌المللی است. این ضمانت اجراها را می‌توان به دو دسته حقوقی و غیرحقوقی و ضمانت اجراهای حقوقی را نیز به دو دسته سازمانی و غیرسازمانی تقسیم نمود. ضمانت اجراهای سازمانی که در چارچوب یک سازوکار منطقه‌ای یا بین‌المللی اعمال می‌شوند به صورت چندجانبه و مؤثرتری عمل می‌کنند اما ضمانت اجراهای غیرسازمانی به‌طور یک‌جانبه و با ادعاهای معارض اعمال می‌شوند. اخراج از سازمان بین‌المللی، محرومیت از حقوق سازمان بین‌المللی، محکومیت در محاکم قضایی بین‌المللی و تحریم چندجانبه ازجمله ضمانت‌اجراهای سازمانی یا چندجانبه و اعمال صلاحیت جهانی در محاکم قضایی ملی، مصادره، مقابله به مثل و اقدام متقابل ازجمله ضمانت‌اجراهای حقوقی غیرسازمانی یا یک‌جانبه در دوران معاصر هستند.

اقدام متقابل یکی از مهم‌ترین ضمانت‌اجراهای موجود در روابط میان دولت‌هاست که حقوق بین‌الملل شرایط اعمال آن را تنظیم کرده است. تحریم‌های بین‌المللی بارزترین شکل اقدام متقابل است که به‌طور یک‌جانبه و چندجانبه اعمال می‌گردد. مشروعیت اعمال تحریم منوط به رعایت شرایطی است که حقوق بین‌الملل عرفی برای اقدام متقابل در نظر گرفته است. فصل دوم طرح کمیسیون حقوق بین‌الملل سازمان ملل متحد راجع به مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها مورخ ۲۰۰۱ راهنمای دولت‌ها در چرایی و چگونگی اعمال اقدام متقابل یک‌جانبه است. اطلاع‌رسانی، تناسب و برگشت‌پذیر بودن ازجمله شرایط اقدام متقابل یک‌جانبه است. تاریخ روابط بین‌الملل مشحون از تحریم‌های یک‌جانبه اقتصادی و غیراقتصادی بوده است.

تحریم‌های چندجانبه در چارچوب اساسنامه سازمان‌های بین‌المللی اعمال می‌گردد که به‌عنوان نظامی خودبسنده شرایط تحریم را مشخص کرده‌اند. سازمان ملل متحد، اتحادیه اروپا، سازمان کشورهای صادرکننده نفت (اوپک) و سازمان تجارت جهانی ازجمله این نظام‌های خودبسنده هستند که سازوکاری ویژه برای اقدام متقابل و اعمال مجازت دولت خاطی در نظر گرفته‌اند. ماده ۴۱ منشور ملل متحد به امکان اعمال اقدامات محدودیت‌ساز در وضعیت‌های تهدید علیه صلح و امنیت بین‌المللی اشاره می‌کند که شامل تحریم‌های ارتباطی، دیپلماتیک، نظامی و غیره می‌شود. ماده ۲۸ معاهده ناظر بر عملکرد اتحادیه اروپا نیز به اقدامات محدودیت‌ساز در وضعیت‌های بین‌المللی که اقدام اجرایی از سوی اتحادیه اروپا را ایجاب نماید

اشاره دارد که طبق ماده ۲۱۵ این معاهده شامل تحریم‌های اقتصادی، تجاری و اقدامات تحریمی علیه اشخاص حقیقی و حقوقی می‌شود.

وجه افتراق اساسی میان تحریم‌های یک‌جانبه و تحریم‌های چندجانبه در این است که در تحریم‌های نوع اول احراز یک تخلف بین‌المللی ضرورت دارد درحالی‌که در نظام‌های خودبسنده که متضمن تحریم نوع دوم هستند این آستانه به احراز یک وضعیت خاص بین‌المللی تقلیل یافته است؛ به عبارت دیگر سازمان ملل متحد و اتحادیه اروپا می‌توانند با احراز یک وضعیت بین‌المللی که به‌زعم آنها تهدیدکننده صلح و امنیت بین‌المللی باشد تحریم‌هایی را علیه کشورهای عضو یا غیرعضو سازمان اعمال نمایند.

تحریم‌های علیه جمهوری اسلامی ایران سابقه‌ای به اندازه تاریخ انقلاب شکوهمند اسلامی‌دارد که از تحریم‌های مالی، سرمایه‌گذاری و نظامی آغاز گردید و تا تحریم‌های تجاری، بانکی و تحریم اشخاص خصوصی ادامه یافت. این تحریم‌ها در دو شکل تحریم‌های سازمانی و غیرسازمانی با اتهامات مختلفی ادامه یافته است که به ترتیب شامل اتهام حمایت از تروریسم بین‌المللی، تلاش برای دستیابی به سلاح‌های کشتارجمعی، تلاش برای دستیابی به سلاح هسته‌ای و نقض حقوق بشر بوده است. تاریخ تحریم‌های علیه ایران هرچند فرازوفرودهایی داشته است، اما حداقل سه نقطه عطف می‌توان برای آن قائل شد. اول ورود ایران به فصل هفتم منشور ملل متحد و اعمال تحریم‌های چندجانبه که از سال ۲۰۰۶ آغاز شد، دوم اعمال تحریم‌های به اصطلاح فلج‌کننده که شامل تحریم بانک مرکزی ایران و تحریم نفت ایران می‌شود که از سال ۲۰۱۱ آغاز گردید و سوم اعمال تحریم‌های نوین که شامل تحریم مسافرتی، رسانه‌ای و علمی می‌شود.

حافظه تاریخی ملت ایران با تحریم نفت آشنایی دارد و سابقه این تحریم به دوران ملی‌سازی نفت ایران برمی‌گردد. دولت انگلستان در برابر ملی‌سازی صنعت نفت توسط دولت وقت ایران با تحریم نفت انتقام‌جویی نمود. با ظهور انقلاب اسلامی نیز تحریم نفت از اولین گزینه‌های جذاب دولت امریکا برای تحت فشار قرار دادن ملت ایران بود که با چند دستور اجرایی از سوی رؤسای جمهور امریکا محقق گردید. هرچند تحریم نفت ایران با قرارداد الجزایر پایان یافت اما با آغاز دوران دفاع مقدس فصل تازه‌ای از تحریم‌های امریکا شامل تحریم نفت آغاز شد. تحریم نفت ایران اما در سال ۲۰۱۱ با همه‌جانبه شدن و فراگیر شدن شکل جدیدی به خود گرفت و همراهی اتحادیه اروپا با این تحریم‌ها نیز تحریم نفت را بااهمیت‌تر از گذشته نشان داد.

علاوه‌بر ایران کشورهای دیگری نیز هستند که با حربه محاصره نفتی غرب علیه خود آشنا هستند. رودزیای جنوبی، عراق، یوگسلاوی سابق، لیبی، هائیتی، آنگولا و سیرالئون از این

جمله‌اند. در سال‌های اخیر نیز سوریه، روسیه و اکراین نیز هدف تحریم‌های نفتی کشورهای غربی قرار گرفتند. تحریم نفت ایران شامل ایجاد محدودیت‌هایی بر واردات و صادرات نفت و کالاهای نفتی ایران، ممنوعیت فروش تجهیزات و فناوری‌های کلیدی به صنعت نفت ایران، ممنوعیت ساخت و فروش تانکرهای نفتی و اعطای پرچم یا بیمه و سایر خدمات به آنها، ممنوعیت اعطای وام و اعتبارات برای توسعه منابع نفتی ایران، گسترش فهرست اشخاص مشمول تحریم و توقیف اموال، ممنوعیت سرمایه‌گذاری و عقد قرارداد جدید در جهت توسعه بخش نفت و انرژی ایران و... می‌شود. این محدودیت‌ها در کنار تحریم‌های بانکی و به‌طور خاص تحریم بانک مرکزی موجب اخلال در انتقال ارزهای نفتی به ایران گردید که به دنبال آن بخش‌های مختلف اقتصادی کشور تحت تأثیر قرار گرفتند. در این دوره در کنار سیاست اقتصاد مقاومتی به‌عنوان راهبردی اقتصادی برای مقابله با آثار تحریم نفتی، مبارزه با تحریم‌های ظالمانه نیز از راهبردهای سیاسی و حقوقی دولت قرار گرفت.

برخلاف تحریم‌های اقتصادی، تجاری، نظامی و بانکی علیه ایران که موضوع قطعنامه‌های ۱۷۳۷، ۱۷۴۷، ۱۸۰۳ و ۱۹۲۹ قرار گرفت، تحریم نفت ایران هیچ‌گاه موردتوافق اعضای شورای امنیت سازمان ملل متحد قرار نگرفت، بلکه این تحریم‌ها با تفسیری موسع از قطعنامه‌های شورای امنیت از سوی اتحادیه اروپا و برخی کشورها و در رأس آنها ایالات‌متحده امریکا اعمال گردید. تحریم نفت ایران برخی اصول حقوق بین‌الملل در حوزه‌های مختلفی چون حقوق بین‌الملل اقتصادی، حقوق دریاها و حقوق بشر را نقض می‌کند. برخی از این اصول عبارتند از اصول منشور ملل متحد (مانند ماده ۱۰۳ و ماده ۵۳ منشور)، اصول اتحادیه اروپا (مانند ماده ۲۰۸ معاهده ناظر بر عملکرد اتحادیه اروپا)، اصل مصونیت اموال دولتی، اصل اقدام متقابل، اصل مالکیت خصوصی و اصل دسترسی به عدالت که می‌تواند مسئولیت بین‌المللی دولت‌های تحریم‌کننده را به دنبال داشته باشد.

باید توجه داشت که تحریم‌های یک‌جانبه و چندجانبه نفتی علیه ایران توسط برنامه جامع مشترک (برجام) میان جمهوری اسلامی ایران و ۵+۱/اتحادیه اروپا مورخ ۲۳ تیرماه ۱۳۹۴ و متعاقب آن قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت مورخ ۲۰ جولای ۲۰۱۵ مورد تجدیدنظر قرار گرفت. طبق این اسناد بخش عمده‌ای از تحریم‌های نفتی علیه ایران لغو خواهد شد و یا به حالت تعلیق درخواهد آمد. با این حال لغو یا تعلیق تحریم‌های نفتی مانع پیگیری مطالبات حقوقی بخش‌های دولتی و خصوصی این صنعت به جهت تحریم‌های اعمال‌شده در این سال‌ها نخواهد بود. علاوه‌بر این مطالعه حقوقی تحریم نفتی ایران می‌تواند در مرحله اجرای برجام نقش مهمی ایفا نماید و همچنین راهنمایی برای پیشگیری از تحریم‌های احتمالی در آینده باشد. مبانی

مشترک حقوقی بین‌المللی موجب می‌شود تا یافته‌های حقوقی تحریم نفت ایران در خصوص تحریم نفت سایر کشورها نیز مورداستفاده قرار گیرد.

مطالعه موردی مسائل حقوقی بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران از فرایض یک محقق حقوق بین‌الملل است تا با استفاده از دانش خود در مسیر خدمت‌گذاری علمی به میهن گامی ارزشمند بردارد. از مسائل مهم امروز کشورمان پاسداری از منابع انرژی تجدیدناپذیر کشورمان اعم از انرژی هسته‌ای، انرژی‌های فسیلی و منابع مشترک نفت و گاز در برابر کشمکش‌های بین‌المللی است. به همین دلیل آزادسازی صنعت نفت از یوغ تحریم‌های ظالمانه در این دوران چه‌بسا کمتر از ملی‌سازی نفت در دوران استعمارگری کشورهای غربی نباشد. در این راستا ارزیابی حقوقی بین‌المللی تحریم نفت ایران نقش بسزایی در احقاق حقوق ملت ایران خواهد داشت.

آثار زیادی راجع به تاریخ نفت، سیاست نفت و اقتصاد نفت به نگارش در آمده است، اما در حوزه حقوق نفت و گاز صرفاً موضوعاتی راجع به مصادره و غرامت موردبررسی قرار گرفته است. جز چند مقاله، اثر جامعی در رابطه با مسائل حقوقی بین‌المللی تحریم نفت ایران پیش از این منتشر نشده بود که این مهم به همت سرکار خانم مهناز رشیدی محقق گردید. ایشان که از دانشجویان ممتاز دانشگاه قم بودند پایان‌نامه خود در مقطع کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل را به موضوع «تحریم نفتی ایران از منظر حقوق بین‌الملل» اختصاص دادند. ایشان توانستند در بهار سال ۱۳۹۴ با نمره‌ای بسیار عالی از پایان‌نامه خود دفاع کنند و موفق شدند در دوران تحصیل خود چند مقاله در رابطه با تحریم‌های علیه جمهوری اسلامی ایران تدوین نمایند. کتاب حاضر که نسخه کامل پایان‌نامه ایشان است به نحو شایسته‌ای حق مطلب را در خصوص ابعاد حقوقی بین‌المللی تحریم نفت ایران ادا کرده است و می‌تواند مرجع مناسبی برای محققین و مسئولین دست‌اندرکار در این حوزه باشد. ایشان از پژوهشگران مستعد و توانای عرصه حقوق بین‌الملل هستند و امید است در آینده شاهد آثار ارزنده دیگری از ایشان باشیم.

سیّد یاسر ضیایی

مرداد ماه ۱۳۹۴

چکیده

نظر به اهمیت و ارزش والای نفت، تحریم نفتی به‌عنوان یکی از اشکال مهم تحریم اقتصادی در حقوق بین‌الملل پیشینه‌ای طولانی دارد. این نوع تحریم عمدتاً شامل ایجاد محدودیت‌ها و ممنوعیت‌هایی بر صادرات و واردات نفت خام و کالاهای نفتی، محدودیت‌ها بر سرمایه‌گذاری خارجی در حوزه نفت، محدودیت بر پرداخت‌های مالی ناشی از معاملات نفتی و اقدامات محدودکننده انتقال تجهیزات و دانش فنی مربوط به صنعت نفت می‌شود که به‌منظور محرومیت کشور هدف از درآمدهای نفتی و اعمال فشار اقتصادی و سیاسی بر آن به کار گرفته می‌شود. تحریم علیه صنعت نفت ایران، بارها در مقاطع زمانی مختلف، در دو صورت یک‌جانبه و چندجانبه، به‌عنوان ابزاری برای فشار و تغییر خط‌مشی سیاسی کشور اعمال شده است؛ اما از سال ۲۰۱۰ میلادی و صدور تصمیمات تحریمی اتحادیه اروپا در این زمینه، اهمیتی بیش از پیش یافت. تحریم یک‌جانبه و چندجانبه نفتی علیه ایران، موجب نقض برخی از اصول و قواعد عام و خاص حقوق بین‌الملل مانند اصول منشور ملل متحد، اصول اتحادیه اروپا، مواردی از اصول حقوق بشر، اصول حقوق بین‌الملل اقتصادی، اصول حقوق دریاها و اصل اقدام متقابل شده است. بر این اساس می‌توان گفت بخش عمده‌ای از تحریم صنعت نفت ایران از سوی برخی کشورها و اتحادیه اروپا نامشروع است که می‌تواند مسئولیت بین‌المللی نهادهای تحریم‌کننده را به دنبال داشته باشد.

عبارات کلیدی: تحریم نفتی، تحریم چندجانبه، تحریم یک‌جانبه، حقوق بین‌الملل، مسئولیت بین‌المللی.

فهرست علائم و اختصارات

1. ARSIWA: Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts (2001)
2. CD: Council Decision
3. CFSP: Common Foreign and Security Policy
4. CIP: Council Implementing Regulation
5. CISADA: Comprehensive Iran Sanctions, Accountability and Divestment Act, 2010
6. Cmt: Commentary
7. CP: Common Position
8. CR: Council Regulation
9. DARIO: Draft Articles on the Responsibility of International Organizations 2011
10. ECHR: European Convention on Human Rights, 1950
11. EO: Executive Order
12. IFCA: Iran Freedom and Counter-Proliferation Act, 2012
13. ILSA (ISA): Iran and Libya Sanctions Act, 1996
14. ITRSHRA: Iran Threat Reduction and Syria Human Rights Act, 2012
15. NIOC: National Iranian Oil Company
16. NITC: National Iranian Tanker Company
17. OPEC: Organization of the Petroleum Exporting Countries
18. SEMA: Special Economic Measures Act
19. TFEU: Treaty of the Functioning of the European Union, 2007
20. TRIPS: Agreements on Trade- Related Aspects of Intellectual Property, 1994
21. UNCLOS: United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982.

مقدمه

الف) بیان مسئله

تحریم‌های بین‌المللی که وظیفه اصلی اعمال آنها در ماده ۴۱ منشور سازمان ملل به نهاد شورای امنیت واگذار شده است، امروزه به‌عنوان یکی از کارآمدترین ابزارهای این سازمان برای مقابله با نقض تعهدات بین‌المللی شناخته می‌شود. مؤثر بودن استفاده از تحریم‌ها در تحقق اصل منع استفاده از زور نظامی و کاهش هزینه‌های ناشی از جنگ به حدی بوده است که در جهان کنونی علاوه‌بر شورای امنیت سازمان ملل، کشورها به صورت مستقل و یا به صورت جمعی در یک سازمان بین‌المللی، جهت پیشبرد سیاست‌های خود یا تنبیه کشور هدف، به اعمال آنها مبادرت می‌ورزند.

گستردگی استفاده از تحریم در عرصه بین‌المللی، تنوع شکل و شیوه اعمال آنها را موجب شده است. در این بین تحریم اقتصادی شایع‌ترین نوع تحریم می‌باشد که بر ایجاد محدودیت‌ها و ممنوعیت‌هایی بر روابط اقتصادی کشورها با کشور هدف اشاره دارد. اثرگذاری تحریم‌های اقتصادی زمانی بیشتر می‌شود که کالای موضوع تحریم نقش مهمی را در اقتصاد کشور هدف و به‌ویژه تأمین درآمد آن داشته باشد. به همین دلیل، با توجه به اهمیت نفت در جهان کنونی و نقش بنیادین آن در تأمین درآمد دولت‌های مالک آن، تحریم نفتی بارها از سوی شورای امنیت، اتحادیه اروپا و نیز کشورها به شکل فردی، علیه کشورهای مختلف ازجمله عراق، لیبی، سوریه، روسیه و... به کار گرفته شده است. این نوع تحریم می‌تواند بخش سرمایه‌گذاری خارجی، صادرات و واردات، مبادلات مالی مربوط به این بخش، حمل‌ونقل نفت و کالاهای نفتی و... کشور مورد تحریم را هدف قرار دهد.

کشور ایران نیز در زمره کشورهایی است که در مقاطع زمانی مختلف، آماج تحریم‌های نفتی به شکل یک‌جانبه و چندجانبه واقع شده است. پس از وقوع انقلاب اسلامی، دستورات ریاست جمهوری آمریکا، در سال ۱۹۸۰، در پی واقعه تسخیر سفارت آمریکا در تهران (۱۹۷۹)، نقطه شروع تحریم‌های نفتی علیه ایران بود. پس از آن تحریم نفتی از سوی این کشور، با صدور دستورات اجرایی ریاست جمهوری آمریکا در سال ۱۹۹۵ و به‌طور عمده در سال ۱۹۹۶ با وضع قانون داماتو ـ کندی توسط کنگره آمریکا، به‌طور خاص، یک‌جانبه و با ویژگی فراسرزمینی مجدداً اعمال گردید و به مرور زمان بر حجم و شدت این تحریم‌ها افزوده شد؛ به‌طوری‌که اوج آنها در سال ۲۰۱۰ و ۲۰۱۲ با تصویب قوانین مختلف در کنگره آمریکا و دستورات اجرایی متعدد توسط ریاست جمهوری این کشور صورت گرفت.

اتحادیه اروپا نیز از سال ۲۰۱۰ به ادعای مؤثر بودن درآمدهای بخش انرژی ایران در توسعه فعالیت‌های هسته‌ای که در مقدمه قطعنامه ۱۹۲۹ شورای امنیت بیان شده بود، تصمیماتی را مبنی بر تحریم نفتی ایران اتخاذ نمود. به‌علاوه، مواردی از تحریم‌های نفتی بعدها از سوی کشورهای دیگر، یا به صورت مستقل و یا به‌تبعیت از تصمیمات اتحادیه اروپا و نیز قوانین تحریمی فراسرزمینی آمریکا، علیه ایران وضع شد. همه این تحریم‌ها که اغلب با هدف مقابله با گسترش برنامه هسته‌ای ایران اعمال می‌شد، در وضعیتی تحمیل گردید که علی‌رغم ارجاع پرونده هسته‌ای ایران به شورای امنیت، در متن هیچ‌یک از قطعنامه‌های تحریمی این شورا سخنی از تحریم نفتی به میان نیامده است.

به‌طور کلی، تحریم نفتی ایران در زمینه‌های مختلفی اعمال می‌شود که شامل: تحریم صادرات و واردات نفت و کالاهای نفتی، محدودیت بر سرمایه‌گذاری در بخش انرژی و به‌ویژه نفت، ممنوعیت مبادلات مالی، محدودیت‌هایی بر انتقال تکنولوژی و تجهیزات مربوط به این بخش، ممنوعیت حمل‌ونقل نفت از طریق تحریم تردد، بیمه و فروش تجهیزات کشتی‌های نفتی، بلوکه کردن اموال افراد و شرکت‌های وابسته به این بخش و... می‌شود که در چند سال اخیر بر میزان درآمد و رشد و توسعه اقتصادی کشورمان و نیز بر معیشت مردم تأثیر شدیدی گذاشته است؛ درحالی‌که واضعان تحریم‌ها علیه ایران بر هدفمند بودن تحریم‌ها تأکید دارند و آنها را مؤثر بر معیشت مردم نمی‌دانند.

ب) پیشینه تحقیق

با وجود اهمیت تحریم نفت برای کشورمان از نظر داخلی و بین‌المللی، تاکنون پایان‌نامه یا کتابی به‌طور جامع از منظر حقوق بین‌الملل در این زمینه تألیف نگردیده است؛ اما باید بیان نمود که پایان‌نامه‌ای با عنوان «آثار حقوقی تحریم‌های بین‌المللی بر تدارکات صنعت نفت» توسط آقای محمودرضا فیروزمند در سال ۱۳۹۲ در دانشگاه پیام نور تهران نگاشته شده است که تنها بر آثار حقوقی تحریم‌ها بر بخش تدارکات صنعت نفت از منظر مباحث تجارت بین‌الملل توجه نموده است. همچنین، مقاله‌ای با عنوان «نقد تحریم نفت ایران از طرف اتحادیه اروپا از منظر حقوق بین‌الملل» که کاری مشترک از خانم الهام امین‌زاده و آقای ناصر خداپرست است در سال ۱۳۹۱ در فصلنامه دیدگاه‌های قضایی، شماره ۶۰ منتشر شده است که به‌طور خاص و ایجاز، تنها به اعمال تحریم نفت توسط اتحادیه اروپا می‌پردازد. به‌علاوه، کتاب‌ها، مقالات و پایان‌نامه‌هایی راجع به تحریم و به‌ویژه تحریم یک‌جانبه به نگارش درآمده‌اند، ازجمله کتاب «ایران و تحریم‌های بین‌المللی» آقای دکتر امیر ساعد وکیل و زهرا تحصیلی که در سال ۱۳۹۲ منتشر شده و به‌طور اجمالی و محدودی به انواع تحریم‌های اعمال‌شده علیه ایران اشاره کرده

است؛ اما در این پژوهش تلاش بر این است که به‌طور خاص به بررسی مسئله تحریم نفتی ایران بپردازیم و اطلاعاتی جامع و تحلیل حقوقی دقیقی در این موضوع ارائه دهیم.

ج) ضرورت تحقیق

به دلیل روند رو به افزایش استفاده از تحریم‌ها علیه دول در حال توسعه به‌منظور پذیرش سیاست‌های دولت‌های غربی، به‌خصوص پس از جنگ سرد تاکنون، مسئله مشروعیت حقوقی تحریم‌ها موضوعی اساسی به شمار می‌آید.

همچنین با توجه به حجم زیاد تحریم‌ها علیه ایران در سال‌های اخیر و هدف قرار دادن گسترده صنعت نفت، به‌ویژه پس از سال ۲۰۱۰ و اهمیت این بخش در اقتصاد ایران، معیشت مردم و سطح توسعه‌یافتگی کشور، بررسی حقوقی این موضوع و اثبات مغایرت آن با قواعد حقوق بین‌الملل، می‌تواند در احقاق حقوق ملت ایران در سطح بین‌المللی نقش مؤثری ایفا کند.

د) سؤالات تحقیق

از آنجا که مشروعیت حقوقی تحریم نفتی ایران از منظر حقوق بین‌الملل محل بحث و تردید است، ارزیابی آن منوط به پاسخ دادن به این سؤالات خواهد بود:

۱. تحریم نفتی ایران تا چه اندازه از منظر حقوق بین‌الملل از مشروعیت برخوردار است؟
۲. مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی ناقض حقوق بین‌الملل در تحریم نفت ایران چگونه است؟
۳. سازوکارهای جبران خسارت ناشی از تحریم نفتی ایران چیست؟

ه) فرضیه‌ها

۱. تحریم نفتی ایران، به‌طور کلی به دو دسته تحریم یک‌جانبه و تحریم چندجانبه یا سازمانی قابل‌تقسیم است که این تحریم‌ها بنا به مورد، برخی از اصول مندرج در منشور ملل متحد، اصول حقوق بشر، اصل اقدام متقابل، اصول حقوق بین‌الملل اقتصادی، اصول حقوق دریاها و... را نقض کرده است؛ لذا نامشروع می‌باشد.
۲. تحریم نفتی ایران منجر به نقض برخی اصول اولیه حقوق بین‌الملل می‌شود که مسئولیت بین‌المللی کشورها و سازمان‌های بین‌المللی تحریم‌کننده و مسئولیت قراردادی شرکت‌های نفتی ناقض قراردادهای سرمایه‌گذاری را به دنبال خواهد داشت.
۳. دولت ایران و نیز اشخاص حقیقی و حقوقی دولتی و غیردولتی فعال در حوزه نفت و انرژی که از این تحریم‌ها متضرر شده‌اند بنا به مورد، به‌منظور رفع تحریم‌ها و جبران خسارت

می‌توانند از راهکارهایی چون طرح دعوا در دیوان بین‌المللی دادگستری، دیوان داوری دعاوی ایران و آمریکا، روش داوری پیش‌بینی‌شده در معاهدات سرمایه‌گذاری، دیوان دادگستری اروپا، دادگاه اروپایی حقوق بشر، طرح دعوای مسئولیت در محاکم داخلی کشور تحریم‌کننده و همچنین محاکم داخلی ایران و... بهره گیرند.

و) روش تحقیق

در این پژوهش تلاش بر این است که پس از ذکر موارد تحریم نفتی اعمال‌شده بر جمهوری اسلامی ایران و تطبیق آنها با اصول و قواعد حقوق بین‌الملل، از روش توصیفی ـ تحلیلی برای ارزیابی ابعاد مختلف موضوع استفاده شود.

ز) ساختار کلی

این پژوهش از چهار قسمت کلی تشکیل شده است که متضمن کلیات و سه فصل اصلی می‌باشد. در کلیات به‌منظور شروع بحث، مطالعه جایگاه نفت در جامعه بین‌المللی و جایگاه تحریم در حقوق بین‌الملل ضروری دانسته شده است. فصل یک و دو این پایان‌نامه دربرگیرنده موضوع اصلی پایان‌نامه است؛ لذا در این فصول با دسته‌بندی تحریم نفتی ایران از منظر فرستندگان تحریم‌ها به دو دسته تحریم چندجانبه و تحریم یک‌جانبه نفتی، میزان مشروعیت حقوقی آنها مورد ارزیابی قرار گرفته است. در هریک از این دو فصل ابتدا پیشینه‌ای از تحریم‌های نفتی چندجانبه و یک‌جانبه آورده شده و پس از بیان انواع و مصادیق تحریم‌های اعمالی علیه ایران، ارزیابی آنها بر اساس اصول و قواعد حقوق بین‌الملل صورت گرفته است. نکته‌ای که بیان آن ضرورت دارد این است که تاکنون صنعت نفت ایران در هیچ‌یک از قطعنامه‌های صادره از سوی شورای امنیت مورد تحریم واقع نشده و تنها در مواردی مثل کشتی‌رانی و مبادلات بانکی، آن هم به‌طور خاص در رابطه با برنامه هسته‌ای محدودیت‌هایی وضع شده است که بنا به تفسیر موسع دولت‌ها از آنها، بعضاً این تحریم‌ها را به بخش نفت نیز مرتبط نموده‌اند که در جای ضروری، در متن بیان گردیده است.

در فصل سوم کتاب با عنوان «مسئولیت بین‌المللی ناشی از تحریم نفتی» طی دو مبحث با عناوین «نظام حقوقی مسئولیت بین‌المللی نهادهای تحریم‌کننده» و «طرح دعوای مسئولیت بین‌المللی نهادهای تحریم‌کننده» به موضوع مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها و اتحادیه اروپا و نیز مسئولیت قراردادی شرکت‌های نفتی که در اثر تحریم‌ها به تعهدات خود عمل نکرده‌اند پرداخته و مراجع صالح برای حل اختلافات در این موضوع موردمطالعه قرار گرفته است.

کلّیات:

جایگاه تحریم نفتی ایران در روابط بین‌الملل

پژوهش در موضوع تحریم نفتی ایران، بـه دلیـل ارتبـاط بـا دو مسـئله اساسـی یعنـی تحـریم، به‌عنوان مهم‌ترین ابزار جامعه بین‌المللی در عرصـه حفـظ صـلح و امنیـت بـین‌المللـی و نفـت، به‌عنوان منبع معدنی ارزشمند و حساس در تعیین سرنوشت اقتصادی و سیاسـی کشـور ایـران، مطالعه اجمالی درزمینهٔ جایگاه نفت و تحریم در روابط بین‌الملل و ایران را لازم می‌دارد.

مبحث اول:
جایگاه نفت ایران در روابط بین‌الملل

نفت ازجمله عواملی دگرگون‌کننده تمدن بشری می‌باشد. احتیاج صنعت و تکنولوژی به این کالا موجب گردیده است کشورها در جهت دستیابی به این محصول، مناسبات سیاسی و اقتصادی خود را در جهت بهره‌برداری هرچه بیشتر از آن تنظیم کنند. اگرچه امروزه کشورها در پی یافتن جایگزین مناسبی برای نفت هستند اما تا به حال هیچ کالایی نتوانسته از نقش مهم نفت در رشد و توسعه جوامع بکاهد.

در این مبحث، ذیل دو گفتار جایگاه نفت در روابط بین‌الملل و جایگاه نفت در ایران را بررسی می‌نماییم.

گفتار اول: جایگاه نفت در جهان

نفت، این مایع طبیعی ارزشمند سیاه‌رنگ که نام دیگر آن هیدروکربن است از دو ماده هیدروژن و کربن ترکیب یافته است.[۱]

در مورد چگونگی تشکیل نفت از نظر زمین‌شناسی دو عقیده وجود دارد: گروهی معتقدند این ماده در اثر فعل‌وانفعالات شیمیایی پدید آمده و دسته‌ای دیگر بر این نظرند که در طی قرون متمادی در سطح زمین، انقلاب‌هایی روی داده و باتلاق‌ها، حیوانات و گیاهان موجود بر روی زمین، در زیر میلیون‌ها تن سنگ و خاک مدفون شده‌اند، سپس در اثر فشار و حرارت پوسیده شده و به شکل مایع چرب و غلیظی که به آن نفت می‌گوییم درآمده است.[۲]

اطلاق واژه «Oil» در زبان انگلیسی به این مایع که به معنای روغن می‌باشد نیز از همین نظریه نشئت می‌گیرد. همچنین ریشه کلمه نفت در زبان اوستایی لغت «نپتا» به معنی روغن معدنی است. پترولیوم «Petroleum» نیز کلمه‌ای لاتین و معادل نفت است که از دو لفظ «Petra» به معنی سنگ و «Oleum» به معنی روغن گرفته شده است.[۳]

---

۱. سعید میرترابی، **مسائل نفت ایران**، چاپ دوم، (تهران: نشر قومس، ۱۳۸۵)، ص ۹.

۲. فرزین نصیری، "نفت و اهمیت حیاتی آن در دنیای امروز نفت ایران"، **بورس**، ۳۲ (۱۳۴۸): ص. ۸۲.

۳. "بانک اطلاعات نفت و گاز"، پایگاه داده‌های علوم زمین کشور، (۱۳۹۴/۱/۲۵):
http://www.ngdir.ir/OilandGas/POilandGas.asp.